

Maria ALDEA
(Universitatea Babeș-Bolyai,
Cluj-Napoca)

**Importanța dicționarului
în învățarea limbii**

Abstract: (The Importance of the Dictionary in the Language Learning) In this paper I discuss the role of the dictionaries both in the native language learning, and in the foreign language one. In this respect, my attention focuses on two unfinished bilingual lexicographical works, namely *Dictionnaire français-romain* [French-Romanian Dictionary] (Bucharest, 1859) and *Dictionarium latino-romanicum* [Latin-Romanian Dictionary] (Bucharest, 1860), edited by Nicolae Nifon Bălășescu, who is a representative scholar of the Romanian culture of the 19th century. To achieve my aim, I firstly set out the corpus. Thus, my research was based on 86 articles, manually selected, out of which 65 were sorted out from *Dictionnaire français-romain* [French-Romanian Dictionary] and the rest, from *Dictionarium latino-romanicum* [Latin-Romanian Dictionary]. Referring to this inventory, I continued by identifying and analysing descriptively some grammatical, semantical, and cultural information which contribute to both the learning of the mother tongue, and to the foreign one as well. Such an analyse allows us to highlight the importance of the linguistic information in the process of language learning.

Keywords: *language learning, native language learning, foreign language learning, dictionary, the XIXth century, Nicolae Nifon Bălășescu.*

Rezumat: În articolul de față ne propunem să subliniem rolul dicționarelor în învățarea atât a limbii materne, cât și a limbii străine. În acest sens, atenția noastră se va opri asupra a două lucrări lexicografice bilingve, neterminate, și anume *Dictionnaire français-romain* (București, 1859) și *Dictionarium latino-romanicum* (București, 1860), elaborate de Nicolae Nifon Bălășescu, personalitate marcantă a culturii române din secolul al XIX-lea. Pentru atingerea obiectivului, am stabilit mai întâi articolele ce intră în alcătuirea corpusului. Astfel, investigația noastră se bazează pe 86 de articole, selectate manual, dintre care 65 sunt excerptate din *Dictionnaire français-romain*, iar restul, din *Dictionarium latino-romanicum*. Raportându-ne la acest inventar, am procedat apoi la identificarea și analiza descriptivă a informațiilor gramaticale, semantice și culturale care contribuie la însușirea atât a limbii materne, cât și a celei străine. O asemenea analiză ne permite să evidențiem importanța informației lingvistice în învățarea limbii.

Cuvinte-cheie: *învățarea limbii, însușirea limbii materne, însușirea limbii străine, dicționar, secolul XIX, Nicolae Nifon Bălășescu.*

1. Introducere. Lucrarea¹ prezentă are o dublă finalitate, și anume, pe de o parte, să sublinieze importanța dicționarelor în învățarea limbii materne și a celei străine și, pe de altă parte, să recupereze și să readucă în atenția noastră creația profesorului și teologului Nicolae Nifon Bălășescu², personalitate marcantă a secolului al XIX-lea implicată în viața politică și culturală a românilor.

Dintre lucrările pe care le-a dedicat limbii române (gramatici, manuale și dicționare), în acest articol, am ales să ne aplecăm asupra dicționarelor, căutând să surprindem rolul deținut de informația consemnată în articolul de dicționar în învățarea limbii, fie aceasta limba maternă, sau cea străină.

Ca autor de dicționare, Nicolae Nifon Bălășescu a avut câteva tentative de tipărire a unor lucrări lexicografice (vezi Bălășescu 1848; Bălășescu 1859a; Bălășescu 1859b; Bălășescu 1860). Datorită condițiilor dificile din epocă – Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor de la 1859 – niciuna dintre aceste încercări nu a fost dusă până la capăt. Însă fragmentele pe care a reușit să le tipărească stau mărturie a dorinței sale nestăvilite de a lăsa culturii române o operă lexicografică solidă similară celor din spațiul european.

2. Analiza corpusului. Corpusul nostru este alcătuit din articole de dicționar preluate din *Dictionnaire français-romain* (vezi Bălășescu 1859a)³ și *Dictionarium latino-romanicum* (vezi Bălășescu 1860)⁴.

Așa cum se poate observa, aceste producții lexicografice se înscriu în tipologia dicționarelor bilingve, având ca limbă de bază franceza, respectiv latina, și limbă-țintă – româna. Deși am fi tentați să le analizăm împreună – ambele având o finalitate practică ce reflectă tendințele, moda lingvistică a epocii, opțiunea noastră este de a le aborda distinct, pentru că, în cazul lucrării *Dictionnaire français-romain* (vezi Bălășescu 1859a), parcurgerea fasciculei atestă înregistrarea unor cuvinte-titlu recente, aflate în circulație în momentul elaborării dicționarului, cuvinte cărora li se atașează traducerea unui vocabular viu, în uz, un vocabular destinat unui public larg, cunoscător al scrisului și al cititului. În schimb, *Dictionarium latino-romanicum* (vezi Bălășescu 1860) a fost conceput, după mărturia autorului, „pentru înlesnirea școlarilor români la

¹ Această lucrare se alătură unor studii deja publicate ce abordează problematica învățării limbii materne prin intermediul dicționarelor și al gramaticii; vezi Aldea 2022 și Aldea 2023.

² În legătură cu viața și activitatea lui Nicolae Nifon Bălășescu, vezi Pascu 1983, VI, 70-188; Păcurariu 2014, s.v. *Bălășescu Nifon*; Tăvală 2012.

³ Fascicula apărută „s-a oprit cu tipărirea la această singură parte, care abia ajunge la începutul literei B. [...] numai la litera A sînt înregistrați peste 3000 de termeni” (Seche 1966, I, 46); însumează 128 de pagini, cu articole ordonate alfabetic pe două coloane a câte 44 de rânduri fiecare coloană (ultimul cuvânt consemnat fiind *Bannette*).

⁴ Se cuvine menționat că prima fasciculă din volumul I al lucrării *Dictionarium latino romanicum* a apărut cu un deceniu mai devreme, în 1848, la Sibiu (vezi Bălășescu 1848), fiind reluată, cu completări substanțiale, în ediția din 1860. Primele patru fascicule tipărite ale *Dictionarium latino-romanicum* conțin 864 de coloane (adică echivalentul a 432 de pagini), cu variații între 60 și 63 de rânduri per coloană (*Confero* fiind ultimul cuvânt înregistrat). Exemplarele consultate de noi se află în fondul de carte al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

învățarea limbei latine” (Bălășescu 1840, 9)¹, adică „pentru tinerii școlari români carii voiesc a-și împodobi mintea cu neprețuitele idei ce se află într-această limbă latină, nu numai clasică, dar tot deodată și mumă acelei române” (Bălășescu 1840, 2-3), materialul lexical inventariat punând în circulație, pe lângă informația lexicală, și o informație culturală, fiind în acest fel atașat unei limbi și culturi nobile, prestigioase, i.e. latina.

În consecință, datorită diferențelor de organizare internă a celor două resurse lexicografice, vom prezenta distinct, așa cum apare în fiecare încercare de dicționar, rolul informației lingvistice în învățarea limbii străine și a celei materne².

2.1. *Dictionnaire français-romain*

2.1.1. Prin contactul cu fascicula apărută a *Dictionnaire français-romain*, utilizatorul se familiarizează și își însușește atât forma grafică literară, corectă a cuvântului din limba-sursă, cât și informațiile gramaticale referitoare la încadrarea acestuia (clasa gramaticală și categoriile gramaticale) (vezi *infra* Corpus, ex. de la 1 la 7).

Nu de puține ori, acestea sunt complinite prin diverse notițe parantetice evidențiate tipografic prin paranteze rotunde ce normează, pe de o parte, folosirea corectă a cuvântului-titlu aducând precizări gramaticale în legătură cu conjugarea unor verbe sau cu formarea unor cuvinte (de exemplu, verbul *accroire* se întrebuițează „numai în infinitiv cu *faire*”, verbul *appartenir* „se conjugă ca *tenir*”, verbul *accourir* „se conjugă ca *courir* cu unii din verbii auxiliari *être* sau *avoir*”, substantivul *arbrisseau* este „diminutivul lui *arbre*” etc.) (vezi *infra* Corpus, ex. de la 8 la 12) și, pe de altă parte, prescriu rostirea corectă a acestuia (vezi *infra* Corpus, ex. de la 13 la 22). În această ultimă situație, remarcăm inconsecvența redactorului în notarea pronunției. Însă, atunci când alege să o indice, acesta operează când cu caractere latinești (vezi *infra* Corpus, ex. de la 13 la 18), când cu ortografie de tranziție (vezi *infra* Corpus, ex. 19 și 20), iar alteori indică efectiv rostirea sau nu a consoanei finale (vezi *infra* Corpus, ex. 21 și 22).

2.1.2. Pe lângă însușirea informației de natură ortografică, fonologică și gramaticală, utilizatorul își poate dezvolta și aprofunda cunoașterea și învățarea și prin descoperirea și familiarizarea cu originea și istoria unor cuvinte (vezi *infra* Corpus, ex. de la 23 la 31), ceea ce ne permite nouă, celor de azi, să observăm dinamica lexicului atât în limba-sursă, cât și prezența și/sau adaptarea împrumutului lexical în limba-țintă.

2.1.3. În ceea ce privește definiția (vezi *infra* Corpus, ex. de la 32 la 39), prin transpunerea, cu mijloace lexicale proprii limbii-țintă, a unor realități din limba-sursă, se facilitează utilizatorului accesul la un lexic curent, mai mult sau mai puțin neologic, un lexic ce contribuie atât la aprofundarea și îmbogățirea cunoștințelor despre

¹ Se cuvine precizat aici că Bălășescu tipărește la Sibiu, în 1840, broșura *Dictionariu latinu-romanu și ceva pentru limba română*, broșură pe care o republică în 1845 în „Curierul românesc”, nr. 73 și 74, p. 295-296, 298-300 (vezi Seche 1966, I, 51).

² Corpul articolelor de dicționar este redat în transcrierea noastră – M.A.

propria limbă (grație explicațiilor ample și corespondentelor sinonimice), cât și la deprinderea corectă a sintaxei ordinii cuvintelor în enunț.

2.1.4. Mai mult, la înlesnirea învățării corecte atât a limbii-sursă, cât și a limbii-țintă ajută și delimitarea între valorile semantice ale cuvântului definit (mai exact, distingerea între sensul propriu și cel figurat; vezi *infra* Corpus, ex. 40 și 41), între conotațiile pe care cuvântul le poate dobândi în diverse contexte de întrebuințare, semnalate prin mărci de registru (vezi *infra* Corpus, ex. 42 și 43), sau chiar și atenționarea asupra unor cuvinte ieșite din uz, învechite, care nu mai erau folosite în epocă (vezi *infra* Corpus, ex. 44 și 45), ori prin semnalarea sensului specializat prin marca de domeniu (chimie, farmacie, medicină, muzică, teologie, gramatică, botanică etc.) (vezi *infra* Corpus, ex. de la 46 la 57).

2.1.5. Pe lângă informația lexicală, fascinantă este și informația culturală prin intermediul căreia utilizatorul descoperă alte spații geografice, culturi și civilizații străine, îmbogățindu-și astfel universul (vezi *infra* Corpus, ex. de la 58 la 65).

2.2. *Dictionarium latino-romanicum*

2.2.1. Spre deosebire de *Dictionnaire français-romain*, prin tratamentul articolelor din cele patru fascicule ale *Dictionarium latino-romanicum*, școlarul român, căci lui îi este dedicat cu precădere acest dicționar, descoperă înainte de orice o lucrare lexicografică modernă, doctă, elaborată după „dicționarul cel mai bun și mai nou latin, lucrat de profesori învățați germani, după vestiții lexicografi latini Scheller, Forcellini, Bauer și Kraft”¹ (Bălășescu 1840, 3), o lucrare prin intermediul căreia tânărul învățacel pătrunde și-și însușește limba de cultură a Occidentului medieval, dobândind în acest fel sentimentul apartenenței la o limbă și o cultură matrice, anume limba latină.

Prin informația consemnată în cadrul articolelor, școlarul își însușește expresia grafică literară a cuvintelor-titlu care, exceptând clasa adverbului și a prepoziției clar marcate (vezi *infra* Corpus, ex. 66 și 67), înregistrează, în general, rădăcina cu tema și terminația (care pentru flexiunea nominală indică numărul și cazul, iar pentru cea verbală – persoana și numărul). Astfel, dacă în cazul substantivului (vezi *infra* Corpus, ex. de la 68 la 72), exceptând categoria gramaticală a genului care este redată explicit, școlarul învață forma de nominativ singular și terminația de genitiv singular (aceasta din urmă ajutându-l să identifice corect declinarea căreia îi aparține substantivul respectiv), în schimb, pentru pronume și adjective pronominale (vezi *infra* Corpus, ex. 73 și 74), acesta își însușește terminațiile de gen (masculin, feminin și neutru). În ceea ce privește verbul (vezi *infra* Corpus, ex. 75), școlarul descoperă, în general, forma de persoana 1 a indicativului prezent, cea a indicativului perfect (care corespunde în română formei de perfect simplu), cea a supinului și cea a infinitivului prezent activ

¹ Presupunem că este vorba de mai multe dicționare: cel al lui Wilhelm Freund (*Wörterbuch der Lateinischen Sprache*, Leipzig, 1834), cel al lui Louis Quicherat și Amédée Daveluy (*Dictionnaire latin-français*, Paris, 1844) și cu siguranță și alții (i.e. Kreussler, Wally, cf. Seche 1966, 52). „Pentru barbarismi latini”, Bălășescu a apelat la „cel mai nou și mai bogat” dicționar, și anume *Glossarium mediae et infimae latinitatis* al lui Carol Dufresne Domino Du Cange (Paris, 1843) (vezi Bălășescu 1840, 4, nota 3).

(care corespunde în română infinitivului lung) (aceasta din urmă ocupând în exemplul nostru ultima poziție, în loc de a doua, cum ar trebui să fie). Însă, într-o redactare simplificată, poate afla doar forma de indicativ prezent, persoana I, singular, și pe cea de infinitiv (vezi *infra* Corpus, ex. 76). Se cuvine remarcat, de asemenea, că prin alegerea redactorului de a evidenția faptul că unul și același cuvânt poate dobândi valori morfologice distincte atunci când apare în prezența unui verb, adjectiv, substantiv etc., școlarul își însușește corect forma și sensul cuvântului, evitând confuzia omonimică (vezi *infra* Corpus, ex. 73 și 77).

2.2.2. Deosebit de importante pentru însușirea corectă a limbii-sursă sunt și precizările suplimentare referitoare atât la baza de derivare a unora dintre cuvinte (vezi *infra* Corpus, ex. 68, 77 și 78), cât și la evoluția internă sau externă a acestora (vezi *infra* Corpus, ex. 69, 72, 79, 80 și 81).

2.2.3. Spre deosebire de *Dictionnaire français-romain*, *Dictionarium latino-romanicum* abundă în exemple de tip sintagme, expresii, enunțuri (vezi *infra* Corpus, ex. 66, 70, 71, 76, 82 și 83), ce nu fac altceva decât să faciliteze învățarea riguroasă a unor structuri fixe, ajutând la clarificarea și precizarea sensului cuvântului, la înțelegerea statutului cuvântului în limbă (arhaism, de exemplu), toate fiind însoțite de trimiteri la diverși autori antici sau opere.

2.2.4. La fel ca în *Dictionnaire français-romain*, și în *Dictionarium latino-romanicum* (vezi *infra* Corpus, ex. de la 83 la 86), școlarul descoperă numeroase personaje mitologice, locuri cu puternică încărcătură istorică, ceea ce contribuie nu doar la dezvoltarea și bogăția universului interior, ci și la formarea umanistă, culturală a acestuia.

3. În loc de concluzii. În urma analizei celor două lucrări lexicografice, putem conchide că articolul de dicționar, prin informația lingvistică și culturală pe care o înregistrează, contribuie indiscutabil la învățarea atât a unei limbi străine (în cazul nostru, latina și franceza, prin însușirea corectă a scrierii, a pronunției, a semantismului etc.), cât și a limbii materne (și anume, limba română, prin îmbogățirea cunoștințelor referitoare la propria limbă datorită accesului la un vocabular curent, în uz).

Mai mult, pentru noi, cei de astăzi, asemenea lucrări lexicografice, finalizate sau nu, sunt mărturii esențiale ale preocupărilor celor care ne-au precedat, ale necesităților și preferințelor lor de limbă, ale evoluției istorice a formei și a sensurilor cuvintelor, lucrări ce au contribuit prin apariția lor la fixarea normei unice supradialectale și, implicit, la dezvoltarea limbii române literare. În acest sens, mărturii peste timp, enunțate fără ezitare, rămân crezul și dorința lui Nicolae Nifon Bălășescu: „să fie numai una și aceeași limbă română între scriitorii români, fie aceia din orice parte de loc vor fi și aceasta va fi cea curată ce se scrie de cei literați la București, Iași, Craiova, Gazeta de Transilvania și așa cu chipul acesta limba română se va curăța cu vreme de mărăcini cei vârați din limbi streine care fac ca nu numai alții, ci chiar și noi înșine în multe să nu ne cunoaștem” (Bălășescu 1840, 12-13).

Corpus¹

- „(1) ACÉRURE, *s.f.* ațelire; foiță de oțel; bucată de oțel spre a oțeli uneltele de fier.
- (2) ANTILLES, *f. plur.* zăvor, stinghie, lemn gros ce se pune la o ușă spre a o încuia; Insulele Antille în Golful Mexic.
- (3) ADÉNO, *s. et adj. indecl.* gălci.
- (4) AUTRE, *adj. et pron.*, altul, arată diferență, distincțiune; *l'un et l'autre*, ambi, amândoi.
- (5) AMOLLIR, *v.a.* înmoi, fac ori mă fac moale, a moleși; *s'~* v.r. a se muia, a se moleși, a slăbi.
- (6) AU-DEVANT, *adv. et prép.* înainte, spre întâmpinare.
- (7) BAH, *intérf.* ba! aș! exprimă mirare, îndoială, negrijă etc.
- (8) ACCROIRE, *v.a.* (numai în infinitiv cu *faire*), *faire ~ qch. à qn.* a face pe cineva să creadă ce nu este, *en faire ~ à qn;* a înșela pe cineva; *s'en faire ~;* a prezuma, a-și întipui prea mult de sine.
- (9) ACCUEILLIR, *v.a. (irr. ca cuillir)*, primesc pe cineva cu bucurie, tratez bine; *~ qn froidement*, primesc rece; *fig.* apuc fără veste, surprind.
- (10) APPARTENIR, *v.n.* (se conjugă ca *tenir*); <a>perțin, așin de cineva, a fi a cuiva, a se ține de ceva, a se cuveni cuiva; a se rudi cu cineva; a fi în serviciu la cineva; a avea înclinare cu...
- (11) ACCOURIR, *v.n.* vin, merg iute spre ceva, alerg cătră; *~ au secours de quelqu'un*, alerg într-ajutorul cuiva (se conjugă ca *courir*, cu unul din verbi auxiliari *être* sau *avoir*).
- (12) ARBRISSEAU, *m. (dimin. d'arbre)*. arborel, tufă, buruiiană lemnoasă; coceanul care de la rădăcină se ramifică, se desparte în rămi, în crângi.
- (13) ABBAYE (abéie); *f.* abație, monastire; 2) beneficiul, venitul ecleziastic.
- (14) AIGUILLÉ (egu) ÉE, acuform, în forma acului, ascuțit.
- (15) AIGUILLON, (eguillon), bold, strămurare, acul la albine și la alte insecte; *fig.* ghimpe, bold, îndemn, impuls, stimul.
- (16) ALBUM (albome), *s.m.* album, carte nescrisă, albă; adunătură de istorii, versuri sau subscrieri într-o carte.
- (17) ACQUIS, ISE, (aki), *part.* dobândit, agonisit, câștigat; 2) *s.m.* cunoștință de știință, de arte; talente, experiență.
- (18) AIGUAYER, (egaye) *v.a.* scald, spăl, clătesc în apă.
- (19) ACCENT, *m.* (ацентри); accent semn gramatical ce se pune pe vocale; 2), ton în vorbire; expresiune.
- (20) ADJACENT, TE *adj.* (адзачентй), adiacent, d-alătura, mărginaș, ce se alătură, se atinge.
- (21) ACCROC, (c nu se pronunță), *m.* sfășiatură la vestminte, spintecare, spintecătură, *fig.* împedicare, lucru de care se agață cineva, se împiedecă, 'și rumpe vestmintele; piedecă, ne-nlesnire, greutate la o treabă; 2) cui, cârlig, belciug de care se agață, se spânzură ceva.
- (22) ACCUL, *m.* (l se pronunță), fundătură, loc înfundat fără drum de ieșit, adâncimea unui sân de mare, *acculs, pl.* găurile vizuinilor de vulpe sau de alte animale; pari prin cari se opresc tunurile de a da înderept, când se slobod.
- (23) ACATALEPSIE, *f.* (ἀκαταlepsία); acatalepsie, *f.* afecțiune (maladie) mintală, *med.*; 2) scepticism universal, pirhonism, *phil.*
- (24) ACOLOGIE, *f.* (ἀκολογία), *v.* farmacologie.
- (25) ACAULE, *adj.* (*a, caula*) acaul, -ă, fără cocean, *bot.*
- (26) AUNE, *m.* (*alnus*), anin, se zice și *vergne*.
- (27) ALCADÉ, *s.m.* (*ar. al, cadî*), alcad, judecătoria în Spania.
- (28) ASSOQUE, *f.* (*span.* argint viu), corabia spaniolă care ducea argintul viu în America, pentru epurățiunea, curățirea aurului.
- (29) ALLÉLUIA, *m.* (*ebr.*), aleluia, cântare bisericească; 2) o plantă.
- (30) BABEL, *f.* (*hébr. confusion*), *tour de ~*, turnul Babel, a Babilonului unde se fac amesticarea limbilor; *fig.* adunare unde toți vorbesc deodată, fără a se înțelege; amesticare de păreri și de vorbe.
- (31) BACKGAMMÓN, *m.* (*angl.*), joc anglez, soi de tric-trac.

¹ Exemplele numerotate de la 1 la 65 reflectă articolele preluate și transcrise din *Dictionnaire français-romain*, iar cele de la 66 la 86 corespund celor din *Dictionarium latino-romanicum*.

- (32) ALEVINER, *v.a.* arunc plăvușca, pești mărunți într-un lac sau baltă (eleșteu, iaz).
- (33) ABRACADABRA, *s.m.* formulă exorcitoare, vorbă fermecătoare, magică ce se întrebuințează la fermecătorii, vrăjitorii.
- (34) ALIMENTER, *v.a.* nutresc (hrănesc), dau nutrimentul trebuincios, întrețin.
- (35) ACCORDAILLES, *f. pl.* logodna ce se face la subscrierea contractului de mărităgiu; tocmeală.
- (36) ANA, *m.* -ana, terminațiune ce arată o adunare de cugetări, de observațiuni, de glume; *ciceroniana*; 2) cantități egale în rețete. *med.*
- (37) ANAGRAMME, *f.* anagramata, strămutarea literelor dintr-un cuvânt spre a forma altul; *p.e. roma, mora, amor.*
- (38) ANGLICISM, *m.* anglicism, idiotism, fel deosebit de a vorbi ca englezii.
- (39) AZODYNAMIE, *f.* sinon. cu ADYNAMIE.
- (40) ANNEAU, *m.* înel (inel), belciug, verigă, *de aur, argint* ori de alt metal ce se poartă în deget, zală; *anneau nuptiale*, înel de nuntă; *fig. l' du pêcheur, sigilul Papei din Roma*; bucle, cârlionți la părul capului.
- (41) ADIEU, *interj.* adio, termen de politeță, la plecarea, rămas-bun, cu Domnul, cu D-zeu, rămâni sănitos; *dire adieu*, a lua ziua bună; *fig. dire adieu à quelque chose*, a se părăsi, a se lăsa de ceva.
- (42) BAGAGE, *m.* bagagiu, sarcină de drum, calabalâc; *fam.* toate ale casei.
- (43) AGACERIE, *s.f.* gingășie, delicateță, gentileță, maniera ce întrebuințează o femeie ca să atragă băgarea de seamă asupra-i și să placă, să înșele. *fam.*
- (44) ACCOINT, *m.* amic sincer, intim. *vech.*
- (45) ACCOMMETRE, *v.a. irr.* a așăta, a amuța câinii. *vechiu.*
- (46) ALCALIFIANT, -E, *adj.* alcalificant, care formează pe alcali ori se poate preface în alcali, *chim.*
- (47) ALGIDE, *adj. med.* (*fièvre*), friguri cu răceală.
- (48) ACÉTOTAT, *m.* acetotat, oțet medicinal. *pharm.*
- (49) ALTO, *s.m.* alto, un fel de vioară, violon. *mus.*
- (50) ANAGOGIQUE, *adj.* anagogic, mistic, metafizic, abstras, spiritual, interpretațiune nu naturală ori literală, ci spirituală, mistică. *teol.*
- (51) ACÉREUX, EUSE, *adj.* aceros, în forma acelor. *bot.*
- (52) ASPIRATION, *f.* aspirațiune, atragere sau răsuflare de aer din afară în pulmâni; 2) sorbire prin care o pompă ridică apa în sus; 3) un fel de pronunțare din gât. *gram.*
- (53) APPRÉHENSION, *f.* apherensiune, temere, frică; *t. de log.* prima și simpla idee, despre un lucru fără a-l judeca.
- (54) ACCOLADE, *f.* acoladă, *f.* îmbrățișare cu sărutare, cu cerimonie; 2) trăsura care unește mai multe linii, cuvinte ori alte obiecte. *imprim.*
- (55) ACCORNÉ, ÊE, *adj.* cornut, cornurat; fortificațiune care are coarne spre apărare. *fort.*
- (56) ACCOUDER, (s), *v. pers.* a se răzima în cot. 2) a se așeza cot la cot. *milit.*
- (57) ADVENTIF, IVE, *adj.* adventiv, dobândit, câștigat după întâmplare, ereditat de la rude, primit prin succesiune colaterală. *jur.*
- (58) ALCORAN, ou CORAN, *s.m.* Alcoranul, cartea care cuprinde legea lui Mohamet.
- (59) ALLAH, (al-lâ), *m.* Alah, numele Dumnezeu la mahometani.
- (60) ANADYOMÉNE, *adj.* anadiomen, epitet al Venerei ce iese din apă (*tableau*).
- (61) ANGELOT et ANGELOT, cașcaval de Normandia; o monetă în Franța.
- (62) BALLEARES, *f. pl.* Insulele Baleare în Marea Mediterană.
- (63) BACCHUS, *m.* Bach, zeul vinului, *mith.* Vinul. *poët.*
- (64) BABYLONE, *f.* Babilonul, vechea capitală a Asiriei; ~ în s. scriptură se zice un loc de nerânduială, de crime.
- (65) ASTRÉE, *f.* Astrea, zeița dreptății, justiția; 2) polipar pietros, un fel de caracatiță; 3) o constelațiune.
- (66) AMBIGŪE, Adv. (ambiguus), *ambiguu*, cu îndoială, pe noroc, pugnare, Tac.; 2) zicere în două moduri, întunecat, cu două înțelesuri. Quint.
- (67) Ad. Praepos. reg. accusat. Îsemnează: 1) îndireptarea spre un loc. 2) mișcarea la, către și 3) venirea și starea la un punct, scop. *La, a, către, până, spre, după, potrivit cu, aproape de, din, în.* Venire ad aliquem, a veni la cineva. Ad dextram, de-a dreapta. Ad meridiem, spre amiezi. Ad urbem, lângă

- cetate*. Ad numum, *până la un ban*. Ad voluntatem alicujus, *după voia cuiva*. Efficax ad tussim, *bun în contra tusei*. Ad IV milia, *până în, ori aproape de 4 mii*. Ad diem dictam, *în ziua hotărâtă*. Ad verbum, *din cuvânt în cuvânt*. Ad extremum, ad ultimum, *în sfârșit*. Ad decem annos, *după 10 ani ori peste 10 ani*. Ad annum, *după ori peste un an*. Ad normam, *potrivit cu rânduiala*. Ad hoc, ad haec, *afară de aceasta*. Ad extremum, ad ultimum, *până în sfârșit, deplin, de tot*, ad extremum deperditus. Liv.
- (68) BĀCILLUM, I, n. (Demin. de baculum), *bacil, bastonet, bățigaș, bățisor, toiegel, nuia, vârgea, bastonaș, mai ales al Lictorilor, pe care ei în locul legăturai de nuiele-l purtau înaintea magistraților în citățile municipale*. Cic.
- (69) ALŌĒ, ĒS, f. (ἀλόη), *aloe, sabur, o plantă și sucul din ea*. Cels. 2) *Trop. amărățune, supărare*, plus aloēs, *quam mellis habet, face mai multă supărare decât bucurie*. 3) aloēs instar, *raritate, foarte rar*. Juv.
- (70) ALTĀNUS, I, m. *altan, vânt de mare despre sud-sud-vest*, Plin. 2) *tot vântul ce suflă de la mare*, ab alto. Virg.
- (71) ALGOR, ŌRIS, m. (algeo), *algoare, ger, frig, răceală, îngheț mare*. Plin.
- (72) ALIPTES vel ALIPTA, AE, m. [ἀλείπτῆς], *ungătoriu, frecătoriu, p.e., pe atleți în baie, cu miroșuri*. 2) *chirurg*. Cic.
- (73) ALĪQUANTUS, A, UM, [alius et quantus], *arată mijlocul între prea mult și prea puțin. Ceva, câtva, cam, nu puțin, nu mic, numerus, iter, spatium*. Liv. *Dar aliquantum. subst. câtva, o țiră, atâta ceva, oarecâtva, un ce destul, nu puțin, multicel, laudis, noctis*. Liv. *D-aici: aliquantum, et aliquanto. adv. nu puțin, câtva, un ce, ceva, aliquanto plus, prius, aliquanto post, câtva dup-aceea*. Ter. 2) *aliquanti, ae, a, loco: aliquot, unii, careva, oppida, dies, aliquantis diebus, într-unele zile*. Pall.
- (74) ALĪUS, A, UD, [ἄλλος], 1) *altul, aliud est maledicere, aliud accusare, alta este a blestema, alta a pârî*. Cic. – *Alius, unul – altul; nihil aliud quam, nimica alta, decât cu alius aliă viă, unul într-alt tip, altul într-alt*. Cic. *Alium facere aliquem, a schimba ceva, pe cineva [firea lui]*. Plaut. *D-aici: homines alii facti sunt, oaminiî s-au schimbat*. Cic. *Aliud agere, alta a lucra, a nu avea timp la ceva, veri spre altceva, a nu băga de seamă; in alia omnia ire vel discedere, vel transire, a avea cu totul altă opinie, a fi cu totul de altă părere, a vota din contra; nihil aliud quam, I. tantum, numai așa; și non aliud quam*. Ovid.
- (75) AFFIRMO (Adf.) AVI, ATUM, ARE, (ad et firmo), *afirmez, întăresc, fortific, fac mai tare, mai țeapăn, mai trainic*. 2) *aprobez, adeverez, incredințez*. – *opinionem, spem, dau speranță*. Liv. 3) *omni asseveratione tibi affirmo*. Liv. *jurejurando affirmatur, întăresc cu jurământ*. *Affirmatur, se dă cu incredințare; ut affirmatur*. Tac.
- (76) AD-BĪTO, ĒRE. *Merg acolo, mă apropiu*. Si ad bites propius, *de te vei apropia*. Plaut.
- (77) ALĪQUANTŪLUS, A, UM, (demin. de aliquantus), *puțin, mic, numerus*. *D-aici: aliquantulum. subst. – suspitionis, aeris alieni, aquae*. Cic. *și adv. puțin, puținel, câtva, – tibi parce, păstrează puțin*. Ter.
- (78) CIRCĒLLUS sau CIRCILLUS, I, m. (Demin. de circulus), *cercel, cerçuț, cerc mic; și un soi de cârnat, cârtaboșiu*. Apic.
- (79) AVITUS, A, UM, [avus], *avit, strămoșesc, moștenit de la cei vechi, vechi, bona paterna et avita, averi erezite*. Cic. *nobilitas a. nobilitate veche, strămoșească, merum, vin curat și prea vechi*. Ovid.
- (80) ALMUS, A, UM, (alo, contr. de alimus), 1) *alm, hrănitoriu, foarte nutritoriu, care dă viață; almus sol, soarele, părintele naturei*. Hor. 2) *plăcut, iubit, drăgăstos, prețuit, scump, de lucruri, care se prețuiesc, sânt, venerabil. Ca predicat (epitet) al Cererei, Venerei și a altora zeități a câmpului, vinului, luminei și a. Hor. Virg.*
- (81) CIRCĒS, ĪTIS, m. (afin cu circus, circinus) sau mai bine format de la circum ire, *ca și ales de la ala ire; comes de la cum ire; eques de la equus ire; pedes de la pes ire; miles de la mile ire etc. care ar semnifica: mergătoriu cu aripi (zburătoriu); mergătoriu împreună (comite, soț, călăuz); mergătoriu călare (ecvite, ecvestru); mergătoriu cu piciorul (pedestru); mergătoriu în mie, cu mia (i.e. în diviziuni de câte una mie); 1) circite, mergătoriu în cerc, în giur, i.e. linia circulară; cercul, înel; circul (compas) de aramă sau de altceva*. Varr. *cerc în generale, umbrat multicavus spatioso circite fornix*. Sid. 2) *înțoarcerea în cerc, quinto circite, non valens sequentum pondus ferre prior, retorquet axem*. Sid. v. Circulus.

- (82) BABEL, indecl. f. (Bibl. *confusione*), *turnul de Babel sau al Babilonului. fig. amestecare, confusione, disordine.* Bibl. Hist.
- (83) COELUS (caelus), I, m. 1) *arch. i.q. coelum, loc nesecur la Ennius, de unde coeli, orum, m. Lucr. Eccl. 2) Coelus personificat ca zeitate, era fiul lui Aether și a Diei, sau a aerului și a zilei. Cic. (Din însurătoarea lui Coelus cu mamă-sa (dies), se născură Saturn, Rhea, Ocean, Titanii etc. Cic. Saturno, quem Coelu' genit. Enn.*
- (84) BĀAL, m. indecl. Bibl. (*ebre. Baal, Domn*), *un idol, zeitate principală la sirieni, la fenicieni, la vechii hananieni și la alte popoare din oriente.* Eccl.
- (85) BĀBYLON, ŌNIS, f. (Βαβυλών), *Babilon, citatea cea veche Babilone, capitala asirienilor lângă Eufrat. 2) Noul Babilone sau Bagdad, lângă Tigru.* Cic.
- (86) BACCHUS, I, m. (Βάκχος), *Bach, fiul lui Joie și al Semelei, se prezentă ca june formos; zeul însuflețitoriu și inspiratoriu al poezilor și al celor entuziați. Hor. se zice că el ar fi aflătoriu vițelor de vii și al vinului, de unde se și numește zeul vinului. Ovid. De unde, a) trop. I. vițe de vii. Virg. b) I. vin. Virg."*

Referințe bibliografice

- Aldea, Maria. 2022. *Bien écrire, bien parler au XIXe siècle. Le rôle du dictionnaire dans l'apprentissage de la langue maternelle : le cas du roumain*, in Annette Klosa-Kückelhaus et alii (eds.), p. 650-659.
- Aldea, Maria. 2023. *Un promotor al limbii române: Nicolae Nifon Bălășescu*, in Adina Dragomirescu et alii (editori), vol. I, p. 25-31.
- Bălășescu, Nicolaș. 1840. *Dictionariu latinu-romanu și ceva pentru limba română*. Sibiu: [s.n.] (broșură).
- Bălășescu, Nicolao. 1848. *Dictionarium latino romanicum*. Tomi primi. Fasc. I. Cibinii: Typis Martini Nob. De Hochmeister.
- Bălășescu, Niphon. 1859a. *Dictionnaire français-romain*. 1-er volume. 1-er livrais. București: Imprimeria Mitropolitului Nifon.
- Bălășescu, Nifon. 1859b. *Țicționariū romano-francesū*. Volum I. Fascicul I. București: Tipografia Mitropolitului Nifon.
- Bălășescu, Niphone. 1860. *Dictionarium latino-romanicum*. Tomi I. Fasc. I-IV. București: Typis. Inst. Mitropolit. Niphon.
- Dragomirescu, Adina, Mîrzea Vasile, Carmen, Moroianu, Cristian, Nedelcu, Isabela, Vasilescu, Andra (editori). 2023. *Rodica Zafiu: lingvista, profesoara, colega, prietena*. Vol. I-II. București: Editura Universității din București.
- Klosa-Kückelhaus, Annette, Engelberg, Stefan, Möhrs, Christine, Storjohann, Petra (eds.). 2022. *Dictionaries and Society. Proceedings of the XX EURALEX International Congress*. Mannheim: IDS-Verlag.
- Pascu, Ștefan (coord.). 1983. *George Bariț și contemporanii săi*. Vol. VI. Corespondență primită de la Iordache Mălinescu, Nicolae Nifon Bălășescu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan. Ediție de Ștefan Pascu, Ioan Chindriș și Ioan Gabor. București: Minerva.
- Păcurariu, Mircea. 2014. *Dicționarul teologilor români*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Sibiu: Editura Andreiana.
- Seche, Mircea. 1966. *Schiță de istorie a lexicografiei române*. Vol. I. București: Editura Științifică.
- Tăvală, Emanuel. 2012. *Nicolae-Nifon Bălășescu – între „călugărul chirovag” și „lucașarul rătăcitor”*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu.